

Balázs Zoltán

MÉRLEGEN

Kormányzás konzervatív szemmel.

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a Fidesz–KDNP-kormány eddigi tevékenységét konzervatív nézőpontból és a napi publicisztikák izgalmaiktól, túlfűtöttségétől, indulataitól mentesen, a lehetőségekhez mérten higgadtan értékeljem. Ahhoz, hogy ez a kísérlet érthető és esetleges vitatása megfelelő mederben tartható legyen, néhány tisztázó megjegyzést kell tennem.

Először is, sem várhatóan, sem elvárhatóan nem tekintem, hogy ez a kormány és ez a parlamenti többség éppen valamilyen konzervatív eszmerendszer és praxis képviselőjében politizáljon. Ez nem várható, hiszen tömegdemokráciákban a néppártok dominálnak és lehetnek alapjában véve tartósan sikeresek, amelyek pedig eszmeileg közismerten heterogének – így egy markáns politikai világnézet képviselője a választási sikeres szempontjából inkább kontraproduktív. S nem is várható el, mivel a konzervatív felfogás amúgy sem képviselhető olyan módon, ahogyan például egy – a? – liberális felfogás, amely jóval hangsúlyozottabban teszi a politika centrumába bizonyos elvek és normák konzekvens képviselőjét. Más lapra tartozik, hogy a magyar gyakorlat, amelyben a liberális erők mindig koalíciós, tehát kompromisszumos környezetben voltak hatalmon, mennyiben tudja alátámasztani ezt a nagyon általános megállapítást. Az a lényeg, hogy a konzervativizmus eredendő berzenkedése minden szigorú elméleti kerettől őt magát is alkalmatlanná teszi, hogy programszerűen képviselhető legyen. Ez kétségkívül hátránynak is tekinthető, más szempontból azonban előnyös: éppen emiatt az ideológiai amorfitás miatt a konzervativizmus erősebben hagyatkozhat az egyébként eszmeileg nem kiművelt választói tömegeknek a szintén nem túl átgondolt, de nagyon is létező és ható érték- és attitűd-konzervativizmusára. Így egy reflektálatlan, érzés- és szokásszerű konzervativizmus könnyebben otthonra talál egy heterogén jobboldali tömegpártban, mint egy racionalisztikus, tudatos diskurzusban formálódó liberalizmus egy baloldali tömegpártban.

Másodszor: a fentiekből nem következik, hogy a konzervativizmus kizárólag érzések és szokások együttese. Vagy hogy szükségképpen ahány konzervatív gondolkodó, anynyiféle, egymástól gyökeresen eltérő konzervatív filozófia. Vannak bőven közös pontok és hangsúlyok, s egyáltalán nem lehetetlen koherens (de nem föltétlenül totális, axiomatikusan konstruált) konzervatív ideológiát, politikai világnézetet leírni és képviselni. Ha nem lehetne, ennek a mérlegelésnek sem volna értelme. Mindazonáltal nem tartom szükségesnek még csak röviden sem kifejteni, hogy a magam részéről pontosan milyen konzervativizmust képviselek; ez *post festum* úgyis ki fog derülni.

Harmadszor: elbe megyek annak az ellenvetésnek, hogy egy világnézeti elkötelezett értékelés lehet érdekes vagy elegáns, de igaz semmiképpen sem, amennyiben az

igazságot a valósággal való megfelelésként határozzuk meg. Azaz létezik olyan objektív mérce, amelynek alapján eldönthető, hogy egy kormányzati teljesítmény jó-e vagy rossz, illetve milyen mértékben; ehhez képest az, hogy mennyire konzervatív vagy hogy egyáltalán az-e, mellékes kérdés. Erre az ellenvetésre sem kívánok nagyon részletesen válaszolni, itt talán elegendő elismernem: minden komolyan vehető politikai világnézetnek, így a konzervativizmusnak is csak annyiban van létjogosultsága, amennyiben megalapozott és meggyőző választ tud adni a közjóval, a közösség javával kapcsolatos emberi kérdésekre, aggodalmakra. Úgy gondolom, hogy a konzervatív válasz általában jobb, mint például a liberális, noha egyáltalán nem vitathatatlan vagy ellentmondásmentes. A konzervatív válaszok „jobb” volta mellett természetesen nem ebben a reflexióban kell érvelni, mint ahogy amellet sem, hogy a magam részéről nem tartom lehetségesnek egy teljesen politikai világnézet-mentesített közjó-felfogás kidolgozását sem.

Negyedszer: a jelenlegi kormány feje többször is elmondta, hogy személyes világnézetét milyen fogalmak és értékek köré építi. Bár egy pártnak vagy kormányerőnek az értékrendje és vezetőjének a politikai felfogása nyilvánvalóan nem azonosítható, a Fidesz esetében a helyzet ennél pontosabb leírást igényel. Orbán Viktor miniszterelnök hatalma és világnézeti befolyásolóképesége ugyanis nagyon erős. Márpedig az ő politikai ízlése bevallottan valamiféle jobboldali-plebejus attitűd, amelyet többek között a jobboldali arisztokratizmussal állít szembe. Sajnálatos módon figyelmen kívül hagyva, hogy a plebejus hozzáállás jóval inkább a patrícius-cívis, azaz polgári világgéppel áll szemben, amely 1998–2002 között egyébként még domináns retorika volt. Azt pedig aligha kell hosszan bizonyítani, hogy a konzervativizmusnak azért jóval erősebb gyökerei vannak a polgári tradíciókban, mint az egyébként messze kidolgozatlanabb és reflektálatlanabb plebejus értékvilágban. Ezt a dolgot azért érdemes időben tisztázni, mert így elejét lehet venni bizonyos naiv várakozásoknak. A Fidesz megkérdőjelezetlen tekintélyű vezetője a legkevésbé sem tekinti magát konzervatívnak.

Végül talán illendő előre jelezni, hogy következtetéseim nem lesznek drámaiak. Első ránézésre is nyilvánvaló, az elmúlt két évben voltak olyan kormányzati döntések, lépések, gesztusok, amelyek jól illeszkednek egy konzervatív felfogáshoz, voltak olyanok is, amelyek kevésbé, s olyanok is, amelyek egyáltalán nem. Arra nem vállalkozom, hogy ezeket súlyozzam, kalkuláljam és aggregáljam, noha nem vagyok ellensége sem a számoknak, sem a számokban kifejezett értékképleteknek (mint amilyen a piaci ár is). A figyelmes olvasó maga is meg tudja vonni a mérleget.

1. Legitimációs alap

Demokráciában minden közhatalom forrása a nép. Minden egyéb igazolási módszer illegitim. Természetesen nem kell demokratának lenni, viszont közhatalmat gyakorolni egyéb módon nem lehet, csak annak elfogadása után, hogy annak eredete a néptől kapott közvetlen vagy közvetett fölhatalmazás. Ám még ha minden közhatalom a néptől ered is, egyáltalán nem mellékes kérdés: mikor és hogyan. Éppen a konzervatív felfogás számára

van óriási jelentősége annak, hogy a népi fölhatalmazás milyen alkotmányt eredményez. Vegyük példának az amerikai alkotmányt! Mindhárom klasszikus hatalmi ágban szerepe van a népszuverenitásnak (az igazságszolgáltatásban az esküdszék intézményére, valamint a legfelsőbb bíróság összetételének elnöki kontrolljára kell gondolni). Ám a népszuverenitás azonnali és közvetlen érvényesítését az alapító atyák igen erős korlátok közé szorították. Bár eredeti jelentősége mára nagyrészt elveszett annak, hogy az elnök személyéről elektorok, s nem közvetlenül a nép dönt, a Bush–Gore versenyben mégis e rendszer miatt lett az abszolút számok szerint kevesebbet elnyerő a győztes. Ennél még fontosabb, hogy a képviselőház kétévenként ugyan megújul, a kongresszus felsőháza, a szenátus összetétele csak egyharmadában változik meg. Így végsősoron soha nem történik meg, hogy a törvényhozó hatalom egyetlen aktsussal lecserélődik. Továbbá az amerikai demokrácia igen sokszintű – szövetségi, állami, megyei, helyi, (egy-két kivétellel) mindenhol kétkamarás törvényhozással. Ebből következően a közhatalom állandóan mozgásban van, vertikális és horizontális értelemben egyaránt. Nagyon nehéz ezért tartósan kisajátítani, pláne nem egyetlen tömbben. Ha a konzervatív felfogásnak része a bizalmatlanság a népszuverenítással szemben, akkor az amerikai alkotmányosság valóban konzervatív ihletésű.

Ehhez képest az elmúlt két év Magyarországon a kormányzathoz kötődő szimbolikus és államépítő politika szintjén egyaránt erőteljes antikonzervatív, hogy pontosan legyünk: jakobinus jellegű tendenciák bontakoztak ki. A szimbolikus politikában a forradalmi retorika tartósan fennmaradt. Természetesen történeti értelemben létezik egyfajta konzervatív forradalmiság is, s gyakran elhangzott az elmúlt húsz évben, hogy a kommunista-kádári örökség fölszámolásához erre a hagyományra kell támaszkodni. Azt a kérdést, hogy ez valódi konzervativizmus-e, néhány mondatban nyilvánvalóan nem lehet megválaszolni; ám még ha a radikális cselekvést bizonyos körülmények akár konzervatív nézőpontból is elfogadhatóvá teszik, attól még radikális marad, a radikalizmus minden inherens veszélyével. Elsősorban azzal, hogy a kormányzás tartósan voluntarista pályára téved, a valóság szükséges mértékű tiszteletét saját kárára is meggyöngíti, továbbá az ellentétes állásponton lévőköt radikalizálja.

Az államépítés terén az amerikai jellegű, sikerei alapján nyugodtan vonzó példaképnek tekinthető közhatalom-megosztási technikák visszaszorultak. Az egykamarás parlamenti rendszert valamilyen mértékben ellensúlyozó, politikai értelemben tényleges (bár negatív) törvényhozói hatalmat is gyakorló Alkotmánybíróság helyét egy, ezt a szerepet jóval korlátozottabb ellátni képes, inkább bírói fórummá váló Alkotmánybíróság vette át. A parlamenti képviselők számának radikális csökkentése, valamint a parlament ellenőrző funkciójának jelenlegi bizonytalansága a törvényhozó hatalom gyöngítését jelenti. A választási rendszer egyértelműen a kétpártrendszert favorizálja, miközben a kétpártrendszer – eltérően az amerikaitól – a politikai érdekképviselet rendszerének egyszerűsége miatt gyakorlatilag korlátlanul és homogén módon érvényesül. A helyi hatalom ciklusa négyről öt évre nőtt, a helyi képviselők amúgy is csekély ellenőrzési lehetőségei a helyi és az állami bürokrácia fölött tovább szűkültek. A kormányfő befolyása a tág értelemben vett állami és a politikai intézményrendszer személyi összetételére úgyiszlólván korlátlaná vált. Mindezzel szemben leszögezhetjük, hogy a néphatalom ci-

zellált és sokszoros szűrőn keresztüli érvényesítése kétségkívül közelebb áll a konzervatív felfogáshoz, mint az itt leírt tendenciák, amelyek viszont jól illeszkednek egy jakobinus, monolitikus közhatalom-felfogáshoz.

Még egy észrevétel. Előfordul az az érv, hogy az angol parlamentáris demokrácia hasonlóképpen monolitikus (a devolúciós folyamatoktól eltekintve), márpedig Anglia igazán nem nevezhető a konzervatív hagyomány ellenségének. Nincs alkotmánybíróság, a felsőház és a monarchia jelentősége ma már minimális, két- (ma éppen inkább: és fél-) pártrendszer van, s nincsenek az amerikaihoz hasonló helyi autonómiák. Mindez igaz, s vannak is arrafelé olyanok, akik tartanak egy ilyen monolitikus felfogás térhódításától. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy 1) a közhatalom értelmezéséből eleve hiányzik a jakobinus múlt; 2) a politika társadalmi beágyazottsága és ebből adódó kötöttsége még mindig igen erőteljes; 3) a radikális alkotmányerejű reformok szokatlanok; 4) van egyfajta évszázadok-formálta kiegyezés polgári és politikai társadalom között; végül pedig 5) az alkotmányozó parlamenti többség fogalomként nem létezik. Ennélfogva bármely jelentős törvénymódosítás tartóssá tételéhez szükség van a mindenkori ellenzék valamilyen egyetértésére. Mindezt nyilván nehezebb intézmények és jogi fogalmak nyelvére lefordítani, ám ettől még valóságos és döntő fontosságú különbség a magyarországi változtatásokhoz képest.

2. *Érdem, teljesítmény, privilégium*

A konzervatív felfogás nem idegenkedik attól a gondolattól, hogy érdem, teljesítmény vagy akár bizonyos történelmi esetlegességeken alapuló kiváltságok alapján különbséget tegyen emberek és emberek, csoportok és csoportok között. Megjegyzendő, hogy a pozitív diszkrimináció fogalmával a liberális felfogás is képes rá, hogy a múltat bevonja a jelenbe, persze másként: a messzi történelemben elkövetett igazságtalanságokat igyekszik a mában jóvá tenni, így azok hatását a jelenlegi újraelosztásban érvényesíteni. A jövő nemzedékek érdekeinek mai megjelenítése szintén szokatlan, de igen erőteljes hangsúlyváltás a liberális felfogáson belül. Ám ettől függetlenül a baloldali, domináns liberalizmusnak az egalitarizmus maradt a talán legkevésbé megkérdőjelezett axiómája, s a konzervatív felfogás pedig éppen ebben nem ért vele egyet.

A különbségtétel azonban soha nem lehet önkényes. Ebben a liberális felfogás és a konzervatív egyetért. Viszont vita tárgya, hogy mi számít önkényesnek. Talán a teljesítménnyel a legegyszerűbb a dolgunk: jól működő kapitalizmusban ez eléggé természetes és elfogadott. Hogy Magyarországon a ciklus közepére csökkent-e a korrupció, csökkent-e a párthovatartozás szerint nyújtott állami támogatások mértéke, csökkent-e a politikai nyomással és kapcsolatokkal megszerzett piaci részesedések aránya, mindezek olyan kérdések, amelyek lelkiismeretes megválaszolásához valóban számokra volna szükség. Annyi azonban bizonyos, hogy a napvilágra került ügyek – főként egyes kormányzati pozícióban lévő politikusok érdekköreinek busás megjutalmazása és helyzetbe hozása – fölöttébb kiábrándítóak ahhoz az elváráshoz képest, amelyet a választásokon sokak

minden bizonnyal őszinte bizalommal támasztottak az új kormányzás elé. Másfelől viszont azok a jogszabályváltozások, amelyek, habár olykor végiggondolatlanul, de legalább egyértelműen a munka fölértékelését célozták meg, a teljesítménycentrikus konzervatív munkafelfogáshoz illeszkednek.

A Kádár-világ számtalan privilégiumot ismert és alkalmazott. Bizarr volna ezért konzervativizmussal jellemezni, pedig tagadhatatlan, hogy az osztálypolitika, az osztályszemlélet pilléreire nyugvó kiváltságolásnak van valami köze a régi, szintén osztályközpontú feudális világhoz, amely úgymond a konzervativizmus egyik társadalmi forrása. Itt is hosszú töprengésbe lehetne fogni arról, hogy ezek az összefüggések kényelmesek vagy kényelmetlenek-e a konzervativizmus szempontjából. A magam részéről arra a nézetre hajlok, hogy csakis a fenti, tehát a szabad kapitalizmus által lehetővé tett teljesítményeredetű egyenlőtlenségek képesek áthidalni ezt a dilemmát. Vélhetően vannak komoly érvek további privilégiumok megtartása mellett is, ilyenek lehetnek egyes vallási, egyházi előjogok. De ezek elismerése és kezelése különös körülményt és bölcsességet igényel, amely azonban finoman szólva sem volt fölfedezhető az egyházakra vonatkozó törvény meghozatalánál és a jogszabály későbbi sorsánál. Az teljességgel abszurd, hogy egy privilegizált szervezet (az MTA mint 'tudományos' tekintély) bevonásával kíván legitimációt szerezni a törvényhozás egy másik privilegizált szféra (az egyházak) szabályozásához.

Ahhoz, hogy a korábbi feudális-arisztokratikus privilégiumok helyét ne politika- és hatalomfüggő kiváltságok vegyék át, hanem a valódi, a közjó oldaláról nézve minél egyértelműbb teljesítmények elismerése, majd *konzerválása*, anélkül, hogy az új teljesítmények és érdemek elől mindez eltorlaszolná az utat, meglehetősen sok tényező kedvező összjátékára van szükség. Innen nézve helyénvalónak értékelhető minden olyan lépés, amely indokolatlan privilégiumokat szüntettet meg (elsősorban a nyugdíjrendszerre gondolok). Ellenkezőleg értékelhető minden olyan intézkedés, amely újakat létesít teljesítmény nélkül (kamarai kiváltságok és monopóliumok, céhszemlélet – lásd főleg a gyógyszerész- és egészségügyi szakmákat). Feltétlenül jónak mondható annak a szemléletnek az érvényesítése, hogy a polgárok és a közösséget képviselő állam között igenis szerződéses viszonyt jelent a felsőoktatási képzés, amelyben mindkét fél konkrét vállalásokat tesz; de aligha helyeselhető ennek a szemléletnek olyan képviselése, amely már „letett” teljesítményeket (például középiskolai tanulás, fölkészülés konkrét szakirányra, befektetés egy adott jogi környezetben) ad hoc módon leértékel. Helyeselhető minden olyan lépés, amely a valódi teljesítményt (jobb, hatékonyabb, ügyesebb munkát, innovációt) akadályozó információs és egyéb monopóliumokat igyekszik lebontani, de nem helyeselhetőek azok a döntések, amelyek a gazdasági teljesítményt és a belőle fakadó esetleges egyenlőtlenségeket konzerváló tulajdonviszonyokat folyamatosan rombolják. A magyar társadalom többsége igen nehezen tolerálja a vagyoni egyenlőtlenségeket, noha azok még közép-európai viszonylatban sem kiugróak. Továbbá tartósan meg van arról győződve – s ebben nem csupán a rendszerváltás privatizációs ügyei játszanak szerepet –, hogy minden nagy vagyon eredete csakis immorális viselkedés, tranzakció lehet. Ilyen környezetben egy olyan retorika és politika, amely kizárólag ezeket a beidegződéseket és meggyőződéseket ismétli és erősíti (például a soha közelebbről nem definiált

luxusprofit, offshore-ozás fogalmaival), végsősoron saját természetes társadalmi bázisát gyöngíti és a konzervatív felfogás elfogadásának az esélyeit is csökkenti.

3. Család

A kormányzat egyik világos prioritása a család szerepének fölértékelése-fölértékeltetése. Ezen a téren két év nyilvánvalóan nem elegendő ahhoz, hogy eredményeket várjunk el, így itt inkább szándékokról és elvekről lehet szó.

Szociológusok körében közhely, hogy a magyar társadalom értékrendjében kifejezetten paradoxon a gyermek magasra értékelése, ugyanakkor az ettől merőben eltérő viselkedés (azaz a gyerekvállalás elmulasztása). Az okok föltárása sajnos nem nevezhető elvégzett feladatnak; noha természetesen léteznek ésszerű hipotézisek és vizsgálatok is, amelyek rendszerint a női karrierutakkal, az anyagi és jogi biztonság és kiszámíthatóság hiányával, a lakás- és munkaerő-piaci problémákkal, a Kádár-kor perzisztens gyakorlati materializmusával, s persze civilizációs trendekkel és demonstrációs hatásokkal magyarázzák a feltűnő diszkrepanciát. Helyesebben annak egyik felét, a gyerekvállalás elmulasztását – azt kevésbé, hogy ennek ellenére miért tartjuk-valljuk fontosnak a gyermeket. Erre nézve nullhipotézist a bizalomkutatások segítségével lehetne fölláítani: a magyar társadalom közbizalmi viszonyai olyanok, hogy a legtöbb ember sem polgártársaiban, sem a politikai és közösségi intézményekben nem bízik, barátai nemigen vannak. Így kizárólag a családra tud támaszkodni, ideértve – s erre is vannak kutatási eredmények – az elhelyezkedést, sőt gyakorta a gazdasági érvényesülést, megrendelést, építkezést is.

Nem könnyű ezen a helyzeten politikai eszközökkel segíteni. A politika rendszerint abba az irányba tud lépni, hogy a preferenciából valóság legyen, azaz a kívánt gyermekek megszülessenek. A retorika szintjén vad és kevésbé vad ötletek (gyermekek után járó szavazati jog, intergenerációs adó- és járulékrendszer) egyaránt föltűnnek, de egyelőre a kormányzat megmaradt néhány többé-kevésbé jelentős gesztus (szociálpolitikai kedvezmény, gyes, családi adókedvezmény) szintjén, s nem is igazán látszik, hogy a ciklus második felében kíván-e még valamit lépni. Kulcskérdés volna pedig a nyugdíjrendszer és a házasság/család kiemelt értékelésének összekapcsolása.

A házasságot, a családi viszonyokat illetően az új alaptörvény mindazonáltal néhány világos elmozdulást tartalmaz az elvek és az értékek szintjén. Ennek a későbbiekben komoly jelentősége lehet; azt azonban meg lehet állapítani, hogy ezen a téren a magyar társadalom *várakozásaihoz* képest túl sok minden nem változott. Szintén közismert szociológiai tény, hogy ezek a várakozások értékelvi szempontból meglehetősen vegyesnek mondhatók. Az abortusszal, az élettársi viszonytal kapcsolatban a magyar társadalom rendkívül megengedő, az azonos neműek házasságával kapcsolatban viszont nem. A szülői jogokat és felelősséget nem szívesen engedi át (iskolának, jegyzőnek, államnak – lásd a szabad mozgás korlátozásának ötletét életkorhoz kötve), de jobbra egyetértőleg fogadja a büntetési szigor növelését a 18 év alattiak esetében. Így azt kell megállapítanunk, hogy a társadalomban meglévő, a bevezetésben is említett attitűd- és értékonzervatív

elemek alkotmányba emelése nem okozott sokkot, de ezt nem nevezhetjük meglepetésnek. Konzervatív szempontból nézve ezek az alkotmányos újdonságok alapján véve jó hírnek számítanak, hiszen a korábbi Alkotmány határozottan liberális preferenciákat tükrözött. Amelyek ugyan szintén nem voltak társadalmilag alaptalanok, de a szükséges és a valóságnak is megfelelő értékelti ellensúlyokat nélkülözték (az Alkotmánybíróság gyakorlatában ezek viszont olykor feltűntek – lásd éppen a melegházasság ügyét). A magam részéről itt-ott akár tovább is léptem volna (elsősorban a magzati élet és a család védelmében), miközben a szülői és gyermeki felelősségről szóló kitételeket meglehetősen értelmetlennek és értelmetlennek tartom.

Összességében úgy látom, hogy ez az a terület, ahol a konzervatív felfogás egyrészt saját térfelén is a legkoherensebb (nemigen van olyan konzervativizmus, amely ezeket a preferenciákat nem tartaná kiemelten fontosnak), másrészt a leginkább elégedett lehet az elmúlt két év kormányzati lépéseivel. A továbblépést illetően azonban érzékelhető egyfajta tanácstalanság.

4. Állam

A családi életre vonatkozó nézeteik viszonylagos egyöntetűségével szemben a konzervatívok elég élesen megosztottak abban a kérdésben, hogy az államra milyen szerepet kell osztani. Az éjjeliőr-felfogástól a – természetesen valamilyen konzervatív értékek alapján meghatározott – közjót szolgáló masszív újraelosztó-felfogásig széles a skála. A magam részéről a minél kisebb állam híve vagyok, egy fontos kiegészítéssel. Előbb azonban hadd említsek meg egy viszonylag egyszerű konzervatív ihletésű érvet a „kicsi” állam mellett. Ha a konzervatív felfogás valóban axiómának tekinti az ember morális elesettségét, akkor minden olyan társadalmi elrendezést helyeselnie kell, amelyben a lehető legkisebb hatalom kerül bárkinek is a kezébe, hiszen éppen a morális elesettség miatt minden hatalom kísértés és veszély: a hatalom gyakorlója és alávetettje számára egyaránt. Megszabadulni tőle azonban dőre óhaj, sőt még veszélyesebb kísértés, mivel vakká tehet a lázadásból születő hatalommal szemben. Így a kicsi és korlátozott hatókörű hatalmi centrumok együtteséből kialakuló elrendezés tűnik a legmegfelelőbbnek, keresztül-kasul szabdalt, de egymást nem lerontó és átfedő jog- és hatáskörökkel. Innen nézve az említett kiegészítés ésszerű folyamánya a kicsi államnak: ha nem az állam az egyetlen hatalmi vagy tekintélyi instancia, hanem számtalan közbenső ágens, mindenekelőtt azonban a helyi kormányzatok és autonómiák egészítik ki, akkor a kicsi állam is voltaképpen nagy.

Konzervatívként ebben a tekintetben sem lehetünk elégedettek. Nem látszik még ugyan, hogy az új járások milyen társadalmi szöveteket fognak majd össze, az azonban most már bizonyos, hogy a megyék korábbi szerepköre (bármilyen csekély volt is), gyakorlatilag megszűnt (bürokráciái viszont fennmaradtak). A megyei jogú városok ugyan továbbélnek, de az iskolarendszer teljeskörű államosítása az említett társadalmi szöveteket roncsolni fogja. Korábban már szoltam arról, hogy a helyi politika világa sem az ellenőrzés és alulról történő erőteljesebb befolyásolás irányába mozdul el; a kétpárt-

rendszer logikája pedig valószínűleg megerősíti azt a korábban már megindult sajnálatos tendenciát, hogy a civil szervezetek világa is kétfelé válik: kormánypártiakra és ellenzékiekre. Így még jobban összefonódik az állam működtetése és a pártlogika.

Magyarországon a kapitalizmushoz hasonlóan a helyi politikának sincs jó híre. Kevés politikai közhelyet osztanak jobb- és baloldalon egyaránt, de a helyi politika korrupciója és tulajdonképpeni fölöslegessége az egyik ilyen. Sajnos semmiféle komoly összehasonlító elemzésről nincs tudomásom, amely a központi és a helyi kormányzás minőségét húsz év perspektívájából összehasonlítaná. Néhány tagadhatatlan szélsőség (extrém eladósodás, iskolai szegregáció, korrupció, döntésképtelenség) nagy nyilvánosságot kap, a jól vezetett és a helyi társadalom erőforrásaival okosan gazdálkodó, sikeres helyi kormányok történeteit azonban nemigen írják meg – holott volna miről. Az a döntés, hogy a nem éppen sikeres központi adminisztráció kezébe kerül az *egész* oktatási és egészségügyi rendszer, s még egy sor további funkció, ebben a pillanatban rendkívül kockázatosnak látszik, s a hatalmas visszaélések vagy egyszerűen hibák előtt tágra nyitja az ajtót. Az, hogy a miniszterelnök egyszemélyben dönt arról, a felsőoktatásban milyen képzést kell előnyben részesíteni, s ehhez radikálisan átrendezi a forrásokat, egészen rémisztő távlatokat mutat. Ennél konstruktivistább, mondhatni antikonzervatívabb hozzáállást elképzelni sem lehet.

5. Jó kormányzás

A jó kormányzás fogalma meglepetésszerűen vált divatossá az utóbbi évtizedekben; jellegzetesen konzervatív ihletésű fogalmak ugyanis ritkán szoktak ilyen karriert befutni. A jó kormányzás a megfelelő szabályok, törvények meghozatalát, a helyes döntések megtalálásának, s a döntések hatékony végrehajtásának a képességét jelenti. Mindezek mögött egy viszonylag kevésbé firtatott, ám alapjában véve utilitárius közjó-elképzelés van, ami nem áll távol a konzervativizmus kormányzás-filozófiájától (ez egyébként nagyon fontos, fundamentális kapcsolat és rokonság a közgazdaság-tudomány tudományfilozófiai alapjai és a konzervatív világkép között). Mondanom sem kell talán, hogy viharos, válságos időkben ez az elem kiváltképpen fölértékelődik.

Úgy vélem, a kormány teljesítményére ebben a tekintetben érdekes kettősség jellemző. Egyrészt néhány praktikus cél kijelölésében és következetes képviselésében helyesen járt el: az egyik ilyen cél a növekedés, a másik az adósságtól (kormányzati és magánadósságtól) való megszabadulás. Ráadásul ez utóbbi prioritását az idevágó közvélemény-kutatási adatok szerint a lakosság jelentős többsége expliciten is támogatja. Másrészt viszont e célok eléréséhez katasztrofális hatású eszközöket választott, s így maguk a célok nem hogy nem teljesültek, hanem elérésük jó eséllyel távolabb került. Ez aligha nevezhető jó kormányzásnak. Ezen a téren észlelhető egy igen súlyos félreértés. A jó kormányzásnak kétségkívül része a rugalmasság, ami azonban nem keverendő össze a kiszámíthatatlansággal, helyesebben törekedni kell arra, hogy a környezet, a kormányzat döntéseinek bel- és külföldi érintettjei a kettő között különbséget tudjanak tenni. Bizonyos korábban ritkán tapasztalt pánikszerű reakciókból arra lehet következtetni, hogy a külső (bel-

és külföldi) környezet szereplői számára ez a különbség nem létezik. Az Alaptörvénybe foglalt, majd sietősen fölfüggesztett úgynevezett adósságszabály sorsa ezt a kínos összeegyeztetési képtelenséget tükrözi. Persze nem az adósságszabály az egyetlen példa: a törvényhozás folyamatának nyilvánvaló kaotikussága, az alkotmány/alaptörvény rendszeres változtatása további dühítő vagy éppen keserves szórakoztatást kínáló példák. A célokban meglepő összhang, majd a célokhoz vezető út eltorlaszolója merő ügyetlenségéből – ez aligha a jó kormányzás jellemzője.

A jó kormányzás fogalmába nem csupán a kormányzati tevékenység tartozik, ezért is félreérthető maga a fogalom (a *good governance* tágabb jelentésű). Mindenekelőtt a bírói közhatalmi ágra kell gondolni, amelynek kulcsfontosságú szerepét szintén inkább a konzervatív hagyomány hangsúlyozza, s amelyet a modern közgazdaság-tudomány institucionalista iskolái nem győznek eléggé kiemelni. Ebben a tekintetben a kormány eddigi tevékenysége szintén csalódást keltő. A Ptk hebehurgya életbeléptetésének elhalasztása ésszerű és jó döntés volt; a bírói szervezettel kapcsolatos alkotmányos döntések konzekvenciái még nem látszanak, de a bírói karra gyakorolt morális hatásuk aligha kedvező; a végrehajtó hatalom preferálása a bírói úttal szemben pedig kifejezetten nem konzervatív felfogásról árulkodik. Ez sem egyszerűen ízlés kérdése. A vörösiszap-katasztrófa, de különösen a BKV-végkielégítések ügyében ugyanis szemmel látható, hogy a végrehajtó hatalom, amely mögött abszolút engedelmes törvényhozási többség áll, sajátos módon tehetlenebb tud lenni, mint a bíróság (amelynek egyébként egyáltalán nem elhanyagolható azonnali intézkedési jogkörei is vannak). Figyelemreméltóak azok az észrevételek is, hogy akár a magánnyugdíj-pénztárak államosítását, akár a végtörlesztés ügyét nézzük, mindkét igen súlyos morális dilemmákat okozó és bizalmatlanságot keltő ügyben jóval kezelhetőbb, megnyugtatóbb, az érintett feleket kompromisszumok felé mozdító, s végsősoron hatékonyabb és kevesebb kárt előidéző megoldásokhoz jutott volna a kormányzat, ha az alkotmánybírósági vagy a szokásos bírói utakat veszi igénybe. A jó kormányzás stratégia, nem taktika. Egy huszárrohammal meg lehet nyerni a csatát (s persze el is lehet veszíteni), a háború megnyeréséhez azonban a lehetőségek és célok finomhangolására van szükség. Bár az új kormánytól nagyon sokan nem annyira Fidesz-kormányzást, mint inkább jó kormányzást vártak, amihez a konzervatív felfogás igen sok használható muníciót is adott volna, mára sokak szemében éppen ezek a várakozások foszlottak semmivé.

6. Történelem

A jelenlegi kormány legfőbb történelmi ihletőjének – minden korábbi kormányétól eltérően – a 19. század utolsó harmada illetve annak politikai elitje látszik. A korábbi Széchenyi-divatot a Széll Kálmán- (és társai) divat váltotta föl. A vakvéletlen úgy hozta, hogy ha most Halász Gábor remekbe szabott tanulmányát, *A magyar viktoriánusokat* idézem, amely pontosan ennek az elitnek a szerepét elemzi, minden bizonnyal ironikus hatást keltek vele. Pedig Halász esszéjét – amelyet a Kommentárban is volt szerencsém röviden bemutatni – megkerülhetetlenül fontosnak gondolom. A két világháború között

a klasszikus magyar szabadelvű kormányzás pozitív értékelése kivételes álláspontnak számított, hiszen egyébként egymástól messze álló gondolkodók (Erdeitől, Bibótól, Némethről Szekfüig vagy éppen Hamvasig) is éppen ennek a negatív értékelésében értettek egyet. A jelenlegi kormány ezirányú tájékozódása persze nem ennek az úttévesztés-diskurzusnak a része, ám bár a mai válság szinte minden komoly politikust történelmi és sorsfejtegetésekre csábít. Egyszerűen arról van szó, hogy a magyar viktoriánusok az országépítő, modernizáló, fölemelő, a közjót önzetlenül szolgáló, enyhén aufklérista és etatista elit példaképei. A függetlenségi retorikát a kiegyezés sokszor nem annyira elegáns napi rutinjával (Bécs–Brüsszell!) elegyítő, megkérdőjelezhetetlen autoritású miniszterelnökkel s tőle személyesen függő mamelukokkal, ugyanakkor néhány karakteres, szimbolikus miniszterrel is üzemelő, valódi politikai alternatívát nélkülöző, csak „lármázásra” képes ellenzékkel rendelkező Tisza Kálmán-féle kormányzat úgyszólván reinkarnálódik a mostani kormányban. (Bár a miniszterelnök már inkább az ifjabb Tisza karakterére emlékeztetheti a történelmet.)

Ha ezt az összefüggést valósnak találjuk, akkor eltöprenghetünk egyrészt azon, hogy a kiegyezés utáni félbirodalmi-félnemzeti magyar politika konzervatív volt-e (szabadelvűként) vagy sem, másrészt azon, hogy a jelenlegi kormány önképe illetve jelzett hivatkozási alapja és valóságos politikája között összhang van-e. Az előbbi kérdésre provizórikusan annyit lehet mondani, hogy a kor saját mércéi szerint biztosan nem volt konzervatív; viszont a mai liberális gondolkodás felől nézve az a szabadelvűség igen sok konzervatív elemet tartalmazott. A második kérdésre az előbbi bekezdésben jellemzett hasonlóságokra (függetlenségi retorika és birodalmi alkalmazkodás állandó ambivalenciája, kormányirányítás karaktere) való emlékeztetés mellett úgy felelhetünk, hogy a közigazgatási centralizáció, az állami misszionálás (köznevelés, egyházügy) és a gazdasági etatizmus terén további hasonlóságok fedezhetők föl, de a robusztus jakobinus demokráciafelfogás már igen látványos eltérést mutat. Így összességében az a következtetés adódik, hogy a jelenlegi kormányzati hivatkozások a magyar viktoriánusok korára túlnyomórészt megalapozottak, noha a demokrácia kérdésében jelentős eltérés észlelhető; az viszont mai kontextusban meglehetősen nehezen eldönthető kérdés, hogy ezt a történelmi forrás-megjelölést valamiféle konzervativizmus fölélesztéseként is értelmezhetjük-e. A magam részéről a nemleges válaszra hajlok.

7. Stílus

A legtöbb konzervatív kitüntetett jelentőséget tulajdonít a stílusnak. Olyannyira, hogy gyanúm szerint a konzervatívok vonzódása a jelenlegi kormányzathoz jelentős mértékben pontosan ezzel magyarázható. A stílus azonban többretű dolog, nem csupán esztétikai, hanem például morális tényezőktől is függ. Kezdjük az előbbivel.

Magyar viszonylatban a stílus kérdése igen szerencsétlen módon fonódott össze bizonyos szimbolikus és kulturális nemzeti hagyományokkal. Egyszerűen arról van szó, hogy a nemzetépítés legrobusztusabb, 19. századi korszaka és a szentimentális-roman-

tikus-historicista irodalmi, képző- és építőművészeti stílus a politikában szinte eltéphetetlenül és tartósan összefonódott. S bár ennek a stílusvonalnak vannak maradandó teljesítményei illetve erényei, alapjában véve a neki megfelelő ízlésvilág nem nevezhető különösebben magasrendűnek vagy igényesnek, s éppen ezért igen könnyen giccsesíthető. Szó sincs tehát arról, hogy az elmúlt két évben romlott volna meg a közéleti ízlés, mert azt a politika és a vele kapcsolatban álló esztétikaipari ágazatok évszázados hagyományt követve tartósan roncsolják. A rendszerváltás óta eltelt évtizedek ebben a tekintetben kevés változást hoztak. Az viszont nehezen tagadható, hogy a giccs, a hamis pátosz, a kifacsart-erőltetett modernség, a kulisszahasogatás, a cigányzenés pózolás az elmúlt két évben fölerősödött, helyenként egészen az abszurditásig. (Lásd a szürreális történelmi festménysorozatot vagy szaporodó rovásírásos helységnévtáblákat – amelyek körülbelül azt a szerepet töltik be, mint Románia-szerte a capitóliumi farkas komikus reprodukciói.)

Természetesen nincsen 'konzervatív stílus' ebben az esztétikai értelemben. Ellenben mindaz, ami hatásvadászat, öncélú ciráda, gondolatnélküliség, olcsó érzelmesség, zabolátlan ömlengés, trágárság, vulgarizmus, merőben ellentétes azzal az esztétikai igényvel, amelyre a konzervatív felfogás nem egyszerűen kényes vagy finnyás, hanem amely nélkül normális és másokkal együtt élhető környezetet nem tud elképzelni. Mert talán nem is annyira a politikai szimbolika kirakatainak sokszor elviselhetetlenül szem- és fülsértő színvonala a legnagyobb baj, hanem az esztétikai higiénia alapvető normáinak a szokásszerű és tömeges megszegése. Amíg nem lehet úgy munkába vagy hazamenni, hogy az ember fülét meg ne üsse masszív káromkodás és trágárkodás, hogy szemét ne bántsák hulladékhegyek és ne sértsék ízléstelenül, tróger módján öltözött emberek tömegei, addig főleg a magasabbrendű esztétikai értékekről egyáltalán beszélni is. S ebben a tekintetben a kormányzathoz kötődő celebvilág, az értelmiségi holdudvartartás, de számos politikus, képviselő viselkedése és esztétikai higiénája is gyakran egyszerűen kiábrándító. Így született meg, sajnos a jobboldalon, a pátosz és a vulgarizmus olyan vegyülete, amelytől nemcsak a hozzám hasonló puritánabb ízlésű konzervatívoknak, hanem talán minden jóérezésű és az ép ízlést még őrző embernek fölfordul a gyomra.

Az esztétikai nevelés szorosan összefonódik a morális neveléssel (ez az, amire a liberális moralizmus csak mostanában kezd rájönni, ehhez lásd például Martha C. Nussbaum írásait). A legtöbb szülő nem jó, hanem szép viselkedésre inti a gyermekét. Ha rosszat tesz, a tettet és elkövetőjét is leginkább csúnyának nevezi. Az undor, a borzadály, az irtózás mélyebb és vaskosabb erkölcsi érzelmek, mint a vérszegény „helytelenítés” vagy „elítélés”. Ahhoz azonban, hogy ezek az érzelmek ne lehessenek úrrá rajtunk, azaz erkölcsileg hasznosuljanak, többek között megfelelő polírozásra, csiszolásra, legfőképpen pedig mértékletességre és ítélőképességre van szükségünk, amelyek megszerzéséhez az egyik legjobb út az esztétikai és a morális nevelés szoros kapcsolatban tartása. Hiába ítélem jogosnak, hogy vagyonom van, mert megdolgoztam érte, a kivagyiság kontrollálatlan, nyers érzése nyomban átüt rajtam és *eltorzít*. A fölháborodás mértéktelensége újabb hiba, mert lehet ugyan igazam alapjában véve, a bosszúlihegés vagy a káröröm *visszataszítóvá* tesz. Élhetek a jogosan megszerzett közhatalommal határozottan és ener-

gikusan, de az erőlködés vagy a fitogtatás óhatatlanul *ellenszenvessé tesz*. Őszintén meg lehetek győződve arról, hogy engem az egész világ üldöz, de a paranoiás viselkedés *nevetségessé, gyerekessé* vagy legfőljebb *szánnivalóvá tesz*. Konkrét példákat nem kívánok citálni az elmúlt két évből, vélhetően ennyiből is világos, hogy megítélésem szerint a kormányzat morális stílusa enyhén szólva is sok kívánnivalót hagy maga után, s ennek az ország látja a kárát. A nemzeti sztereotípiák ugyanis valóságos és hatékonyak. Aligha tagadható, hogy a politikusi viselkedést és döntéseket is masszívan befolyásoló kérdés, hogy mit gondolnak például a németek a görögökről és fordítva. Hogy a magyarokról mit gondolnak Európa-szerte, abba talán most jobb nem is belegondolni. Ismétlem: a stílus döntő tényező abban, hogy milyen benyomást keltünk, s a benyomások – tetszik, nem tetszik – mélyebbről magyaráznak meg emberi reakciókat és cselekedeteket, mint az érvek. Egy konzervatív számára mindez egyébként evidencia, kár, hogy a konzervatív politikai felfogásnak ezeket a fölismerései iránt a jelenlegi kormányzat tökéletesen süketnek mutatkozik.

A stílus mögött és mellett persze – és sajnos – gyakran erkölcsi hibák és rossz döntések is meghúzódnak. Ami hazugság, hatalommal való visszaélés, jogtalanul fölvetett közpénz, plágium, az hiba, az erkölcsi rossz, amit nem konzervativizmussal, hanem erkölcsi javulással lehet jóvá tenni. Amire viszont a konzervativizmus is alkalmas, sőt elsősorban az alkalmas, az a jó ízlés által is vezérelt mértékletesség és a kiegyensúlyozott, józan ítélőképesség stílusának hiteles fölmutatása, amelyre az elmúlt két év alapján nagy szüksége volna ennek a kormányzatnak – is.

Biztosan számos további szempont alapján lehetne folytatni az elmúlt két év értékelését, de a fentiek is elegendőek ahhoz, hogy megalapozott véleményt formálhassunk arról, hogy az értékelésben felhozott szempontokból kibontható konzervatív felfogás milyen mértékben érvényesült a kormányzati és törvényhozói tevékenységben. Ahogy jeleztem, számszerűsített, a közvélemény-kutatásokból ismert skaláris értékelésre nem vállalkozom, s ez nem is fontos. Bőségesen találtam bíráltnivalót, így alighanem az a kijelentés illeszkedik a legmegfelelőbbben a leírtakhoz, hogy a jelzett konzervatív világgép legfőljebb elvétve fedezhető föl mindabban, amivel az elmúlt két év kormányzati-törvényhozási cselekedeteit, retorikáját, viselkedését magyarázhatjuk.